

'דבריהם הם זיכרונם'
תורת חכמי ישראל ביום פטירתם
נתנאל אוירבך

כ"ד שבט

הרב איסר יהודה אונטרמן

האיבר שחזר לחיים

בתאריך כ"ד בשבט חל יום פטירתו של הרב איסר יהודה אונטרמן, שנפטר בתאריך זה בשנת תשל"ו (1976). הרב נולד בבריסק ולמד אצל הדיין הידוע של העיר הרב שמחה זליג ריגר. הרב אונטרמן למד בישיבות מיר וולוז'ין, והיה לתלמידו של הרב שמעון יהודה שקאפ. הרב תמך ברעיון הציוני ובעליה לארץ ישראל, והיה חבר בתנועת 'המזרחי', ואלו דבריו שאמר בוועידת 'המזרחי' שהתכנסה בפולין לדון בהצעת ההתיישבות באוגנדה: "אינני גורס ציונות המבוססת על שלילת העוני והלחץ שבחיי הגלות, שכן ציונות כזו עלולה להוליד תוכנית נפל כהקמת מדינה יהודית באוגנדה. הציונות זקוקה לנשמה, ליסוד רוחני איתן המושתת על מורשת דורות". בטרם פרצה מלחמת העולם השנייה, עבר הרב לאנגליה ושימש כרבה של ליברפול. לאחר המלחמה, מונה לרב העיר תל-אביב ולשם כך עלה לארץ על-תקן 'מומחה בריטי לרבנות'. הרב שימש דיין בבית-הדין הרבני הגדול, ובשנת תשכ"ד מונה לרב הראשי לישראל. תשובותיו בהלכה נאגדו לספר הנושא את שמו 'שבט מיהודה', תשובות לשאלות הלכתיות אקטואליות, לצד עיונים הלכתיים המשקפים את תורתו של רבו, הרב שמעון שקאפ, דיון בהגיון משפטי ושימוש בכלים לוגיים.

אחת השאלות בה עסקו הפוסקים בזמנו היא תרומת איברים מהנפטר. שאלה זו מורכבת מפרטים הלכתיים רבים, שהעיקרית בניהם היא שאלת קביעת זמן רגע המוות, בה לא נעסוק במסגרת זו, אלא נבקש לעסוק בבעיה הלכתית נוספת שקיימת בהשתלת איברים מהמת, והיא האיסור ליהנות מהמת. איסור הנאה מגופו של המת הוא איסור תורה, וא"כ נשאלת השאלה, כיצד ניתן ליטול איבר מגופו של המת וליהנות ממנו?

בדרך כלל, האיבר הנלקח מהמת משמש להצלת חיי חברו, אך לעיתים מדובר באיברים כאלו שהשתלתם אצל החבר אינם אלא שיפור איכות חייו ולא הצלתו ממוות, כגון השתלת קרנית מהעין לצורך השתלתה באנשים המתקשים בראייה.

כאמור, בעניין זה עסק הרב אונטרמן וחדש חידוש גדול. לדבריו, סיבת איסור הנאה מאיבר מת אינה משום שייכותו לאדם המת, אלא הסיבה משום שכעת הוא איבר מת. לפיכך, ברגע שהאיבר יקבל חיות ע"י ההשתלה תתבטל סיבת האיסור. לפיכך הוא מתיר להשתיל איברים מהמת, ואין בכך עבירה על איסור הנאה מהמת, שכן בעת ההשתלה וקבלת החיות בטלה סיבת האיסור:

ורציני לומר בזה דבר חדש, אשר במושכל ראשון נראה אולי מוזר קצת אבל אחרי העיון בדבר זה נראה לי שיש בו היתר מבוסס. ומה שלא נזכר דין זה בספרי רבותינו הוא כנראה מפני שבזמנים הקדמונים לא ידעו מאפשרות ניתוח כזה... יסוד ההיתר הוא, כי בשר המת אסור רק כל זמן שהוא מת, וכשהקיץ לתחייה נפקע האיסור ממילא... כן גם בחלק מן המת ששב ויחי ע"י חיבור עם גוף חי אין איסור הנאה. והטעם הוא, מפני שסיבת האיסור של בשר המת היא לא במה שיצאה נשמתו קודם אלא בזה שהוא עכשיו מת וכשהוא שב

'דבריהם הם זיכרונם'

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם

נתנאל אוירבך

לתחייה פקע האיסור כי מת אסרה תורה ולא חי. ואע"פ שהגוף שממנו נלקח הבשר עדיין מת הוא, מכל-מקום לא משגיחין בזה, דאין האיסור על הבשר מפני שבא מגוף מת אלא מפני שהוא עצמו בשר מת וכשנתחבר עם גוף חי והחיות מתפשטת עליו במרוץ הדם ובהרגשה, נעלם האיסור מפני שחלפה סיבת האיסור.¹

בדבריו ניתן לפתור שאלה נוספת בה דן הרב אליעזר יהודה ולדינברג,² האם מותר להשתיל אברים לכהן, ואפילו במקרה שנקטעה אצבעו של הכהן עצמו האם מותר להחזיר לו אותה, הרי בעת החיבור נטמא הכהן בטומאת האיבר?

לדברי הרב אונטרמן התשובה חיובית, שכן לדבריו איבר מת אינו מקבל את דין הטומאה שבו מהמקור ממנו בא, האדם המת, שהרי אם זו הייתה הסיבה לטומאתו אזי שום מציאות בעולם לא הייתה יכולה להתיר אותו ולטהר אותו מטומאתו, כי המקור ממנו הוא בא הוא מת מוחלט. אלא הסיבה לטומאתו היא העדר חיבורו לחיים, אך ברגע שיחובר לאדם חי פקעה ממנו סיבת האיסור. מדבריו למדנו שאיבר טבעי המושלל באדם הופך להיות חלק אורגני ממנו.

עתה נשאל שאלה נוספת - מה מעמדו של איבר מלאכותי המושלל באדם? לדוגמה, אדם שנפטר ומותקן בקרבו קוצב לב, האם ניתן להוציא את קוצב הלב לשימוש אחרים, או שמא הרי הוא כחלק מאיבריו של האדם וחל עליו איסור הנאה מהמת?

יש מהפוסקים שנטו לאסור הוצאת הקוצב המלאכותי מהנפטר,³ אך הרב שמואל וואזנר⁴ טען ששימוש בקוצב הלב נועד לחיי האדם, ולאחר מותו אין לו שייכות לגוף.

הבחנה מעניינת היא הבחנתו של הרב שלמה זלמן אוירבך. לדבריו, אמנם יש דברים מלאכותיים המחוברים לאדם ונאסרו בהנאה לאחר מותו, כשן תותבת, לבין דברים מלאכותיים שלא ייחשבו לחלק ממנו:

ואפשר שקוצב לב אינו דומה לאותם הדברים שנטפלים לגוף האדם כמו שן תותבת... שהרי כל אלו אינם צריכים כלל לעזר וסיוע מבחוץ ולכן זה נחשב במידה מסויימת כחלק מהאדם. משא"כ קוצב הוא מכשיר חשמלי שפועל ע"י בטרייה אשר כעבור זמן מסוים היא נגמרת וצריכים להכניס בטרייה אחרת, ולכן יש לראות את המכשיר הזה כמכונה קבועה תחת העור הפועלת ע"י חשמל אשר בוודאי אין להשוות את זה כלב פלסטי או כדבר שהוא יפה ונוי לגוף וזה יותר דומה למכונת הנשמה שגם היא מחוברת לגוף, אלא שהמכונה ההיא עומדת בחוץ... ולכן... לאחר שהקוצב חדל מלהיות שימושי הרי זה ממש גוף זר דלא חשיב כלל כטפל.⁵

¹ שבט מיהודה (שער ראשון אות כא). השוו לדבריו, שבט מיהודה (ח"א עמוד שיז).

² שו"ת ציץ אליעזר (חלק יג סימן צ).

³ שו"ת מנחת יצחק (ח"ז סימן קא).

⁴ שו"ת שבט הלוי (ח"ז סימן קפט אות ח).

⁵ שו"ת מנחת שלמה (ח"ב סימן צו אות ג); נשמת אברהם (מהדו"ב ח"ב עמוד תקכה).